

JOSEPH E. STIGLITZ • Eşitsizliğin Bedeli

JOSEPH EUGENE STIGLITZ 1943'te doğan Stiglitz, Amherst College'den mezun olduktan sonra doktorasını 1967'de Massachusetts Institute of Technology'de tamamladı ve 1970 yılında Yale'de profesör oldu. 1979'da, çalıştığı alanda en belirgin katkıları sağlamış 40 yaşın altındaki ekonomistlere verilen John Bates Clark Ödülü'ne layık görüldü. Halen Columbia Üniversitesi'nde profesörlük yapan Stiglitz, dünyanın en etkili birkaç iktisatçısı arasında gösterilmektedir.

Stiglitz, 1995-1997 yıllarında Clinton hükümetinde İktisadi Danışmanlar Kurulu Başkanlığı ve 1997-2000 yıllarında Dünya Bankası Başkan Yardımcılığı ve Baş İktisatçısı görevlerinde bulunmuştur. Özellikle 2002'de yayımladığı *Globalization and Its Discontents* [Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı, çev. Deniz Vural-Arzu Taşcıoğlu, Plan B, 2003] adlı kitabıyla dünya çapında üne kavuşan Stiglitz, piyasalardaki bilgi asimetrisiyle ilgili analizleri dolayısıyla 2001'de Nobel İktisat Ödülü'nü kazandı. *Time* dergisi 2011'de Stiglitz'i "dünyanın en etkin 100 kişisinden birisi" olarak değerlendirmiştir.

Kitaplarından bazıları: *The Roaring Nineties* [Doksanların Yükselişi, çev. Aytül Özer, CSA Yayın Ajansı, 2004]; (Bruce Greenwald ile birlikte) *Towards a New Paradigm in Monetary Economics; Making Globalization Work*; (Linda Bilmes ile birlikte) *The Three Trillion Dollar War: The True Cost of the Iraq Conflict* [Üç Trilyon Dolarlık Savaş, çev. Dilek Cenkçiler, ODTÜ Geliştirme Vakfı, 2009]

The Price of Inequality. How Today's Divided Society Endangers Our Future

© 2012 Joseph E. Stiglitz

Bu kitabın yayın hakları Akcalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla

W.W. Norton & Company Inc.'den alınmıştır.

İletişim Yayınları 2028 • Bugünün Kitapları 168

ISBN-13: 978-975-05-1573-6

© 2014 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2014, İstanbul

EDITÖR Ahmet İnsel

YAYINA HAZIRLAYAN Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ ve DİZİN Oben Üçke

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

JOSEPH E. STIGLITZ

Eşitsizliğin Bedeli

Bugünün Bölünmüş Toplumunu
Geleceğimizi Nasıl Tehlikeye Atıyor?

The Price of Inequality

How Today's Divided Society Endangers Our Future

ÇEVİREN Ozan İşler

*Siobhan, Michael, Edward ve Julia'ya...
Daha az bölünmüş bir dünya ve ülke
devralmaları umuduyla...*

İÇİNDEKİLER

Teşekkür.....	11
SUNUŞ / OZAN İŞLER.....	15
ÖNSÖZ.....	23
BİRİNCİ BÖLÜM	
ABD’NİN YÜZDE 1 SORUNU	41
Herkesin yararlanamadığı bir yükseliş.....	46
Büyük Durgunluk, zor hayatları daha da zor hale getirmiştir.....	53
Fırsat eşitliği.....	65
Üst kesimlere daha yakından bir bakış: Pastadan daha büyük bir dilim koparmak.....	69
Uluslararası karşılaştırmalar.....	71
Sonuç.....	74
İKİNCİ BÖLÜM	
RANT ARAYIŞI VE EŞİT OLMAYAN BİR TOPLUMUN DOĞUŞU	79
Genel prensipler.....	84
Rant arayışı.....	90
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
PİYASALAR VE EŞİTSİZLİK	107
Arz ve talep kanunları.....	108
Küreselleşme.....	114
Piyasa güçlerinin ötesinde: Toplumumuzdaki değişimler.....	122
Gelir dağılımının düzenlenmesinde devletin rolü.....	130
Büyük resim.....	137

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SORUNUN ÖNEMİ	145
İstikrarsızlık ve üretim	146
Yüksek eşitsizlik daha az verimli ve üretken bir ekonomi yaratır	154
Eşitsizlik verimlilik ödünü iddiası	170
Sonuç	180

BEŞİNCİ BÖLÜM

TEHLİKE ALTINDAKİ BİR DEMOKRASİ	183
Demokratik siyasal sürecin zayıflatılması	184
Küreselleşme, eşitsizlik ve demokrasi	206
Sonuç	212

ALTINCI BÖLÜM

1984'LE YÜZ YÜZE	215
Modern psikoloji ve iktisadın bazı temel unsurları	218
Savaşın silahları	232
Bir algılar savaşı olarak politikalar savaşı	236
Büyük fikirler üzerine savaş: Devlet, piyasa başarısızlıklarına karşı	243
Fikirler savaşında başarılar	250
Sonuç	256

YEDİNCİ BÖLÜM

HERKES İÇİN ADALET?	
EŞİTSİZLİK HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜNÜ NASIL AŞINDIRIYOR?	259
Neden hukukun üstünlüğüne ihtiyacımız var?	260
Sömürücü borç verme	264
İflas kanunu	266
Emlak kredisi krizi ve hukukun üstünlüğünün yönetimi	271
Fiili (de facto), yasal olana (de jure) karşı	277
Sonuç	280

SEKİZİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE SAVAŞI	283
Bütçe açıklarının tarihi	284
Bir taşla üç kuş vurmak	288
Çemberi tamamlamak: Bütçe açığı ve yetersiz talep döneminde ekonomiyi canlandırmak	293
Bütçe açığı gündeminin maskesini düşürmek: Eşitsizliklerin korunması ve genişletilmesi	298
Efsaneler	301
Kemer sıkma politikaları	307
Sonuç	313

DOKUZUNCU BÖLÜM

YÜZDE 1 TARAFINDAN VE YÜZDE 1 İÇİN

MAKRO İKTİSAT POLİTİKASI VE MERKEZ BANKASI	315
Modern makro iktisat ve para politikaları yüzde 99'luk kesime nasıl zarar vermiştir?	317
Daha demokratik bir merkez bankasına doğru	326
Para politikası ve fikirler savaşı	335
Sonuç	343

ONUNCU BÖLÜM

İLERİYE GİDEN YOL: BAŞKA BİR DÜNYA MÜMKÜNDÜR	345
İktisadi reform gündemi	347
Zenginlerin aşırılıklarını sınırlamak	348
Diğerlerine yardım etmek	354
Acil sorunlar	363
Siyasal reform gündemi	364
Umut var mı?	366
DİZİN	369

Teşekkür

Daha önce bahsettiğim gibi, eşitsizliğin kökenleri ve sonuçları konuları üzerinde doktora öğrencisi olduğum günlerden beri çalışmaktayım ve araştırmalarım başladıığım ilk günden bu yana geçen yaklaşık elli yıllık sürede, burada hepsini anamayacak kadar çok entelektüel borç biriktirdim. Doktora danışmanlarımdan olan ve kariyerimin başlarında bölüşüm ve makro iktisadi davranış üzerine birlikte bir makale kaleme aldığımız Robert Solow da doktora tezini eşitsizlik üzerine yazmıştı. Tez danışmanlarımdan bir diğeri Paul Samuelson'ın etkisi Üçüncü Bölüm'deki küreselleşme tartışmalarında kendini göstermiştir. Bu konu üzerinde yayımlanmış ilk makalemi doktoradan sınıf arkadaşım olan ve 2001 yılı Nobel Ödülü'nü paylaştığım George Akerlof ile birlikte yazmışım.

1965-66 yıllarında Fulbright programıyla gittiğim Cambridge Üniversitesi'nde gelir dağılımı o dönem çok büyük bir tartışma konusuydu ve Nicholas Kaldor, David Champernowne, Michael Farrell ve özellikle de Sir James Meade ve Frank Hahn'a entelektüel gelişim açısından borçlu olduğumu belirtmek isterim. Daha sonra eşitsizlik alanında dünyanın sayılı otoritelerinden biri olan Tony Atkinson ile ilk defa burada çalışmaya başlamışım. O zamanlar büyümeye eşitsizlik arasında hâlâ büyük ödünleşimler (trade-offs) olduğu düşünülüyordu ve Jim Mirrlees, gelirleri yeniden bölüştüren vergilerin verimli olması için nasıl tasarlanması gerektiği konusunu yeni çalışmaya başlamıştı (daha sonra bu çalışmalarından ötürü Nobel Ödülü alacaktı).

MIT'deki (daha sonra Cambridge Üniversitesi'nde 1969-70 yılları arasında, benim gibi misafir öğretim görevlisi olan) bir başka hocam, bilgi üzerine yaptığı çalışmalar düşüncelerimi derinlemesine etkilemiş olan Kenneth Ar-

row'du. Daha sonraki çalışmaları, benimkilere benzer şekilde, ayrımcılığın etkileri üzerine yoğunlaştı; görelî nitelikler hakkında bilginin eşitsizliği etkileme şekilleri ve bütün bu süreçte eğitimin oynadığı rol gibi.

Bu çalışmada değindiğim ana konulardan bir tanesi eşitsizliğin ölçümüdür. Bu konuda yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sorunlar, riskin ölçülmesi konusunda ve benim yaklaşık kırk yıl önce Michael Rothschild ile birlikte yaptığım çalışmalarda ortaya çıkan kuramsal sorunlara yakından benzemektedir. Daha sonra, eski bir öğrencim olan Ravi Kanbur ile birlikte, sosyoekonomik hareketliliğin ölçülmesi konusunda çalışmaya başladım.

Davranışsal iktisadın düşüncelerim üzerindeki etkisi bu kitapta açıkça görülecektir. Yaklaşık kırk yıl önce, davranışsal iktisadın öncülerinden olan Amos Tversky beni bu alandaki fikirlerle tanıştırdı; daha sonra, Richard Thaler ve Danny Kahneman bu konudaki fikirlerimi derinden etkilediler. (1980'lerin ortalarında *Journal of Economic Perspectives* dergisini kurduğumda Richard'dan bu konuda düzenli yazılar yazmasını istemiştim.)

Edward Stiglitz ile Yedinci Bölüm'de ele aldığım bazı hukuksal meseleler üzerine ve Robert Perkinson ile ABD'deki yüksek hapis oranları üzerine yaptığımız tartışmalardan çok faydalandım.

Fikirlerimi oluştururken bunları öğrencilerimle tartışmak bana çok fayda sağlamıştır; şu an öğrencim olan Miguel Morin ve yakın geçmişte öğrencim olan Anton Korinek'ten burada özellikle bahsetmek isterim.

Başkan Clinton hükümetinde hizmet verme şansına sahip oldum. Eşitsizlik ve yoksulluk hakkındaki endişeler tartışmalarımızın merkezinde yer alıyordu. Yoksullukla, örneğin sosyal güvenlik reformu aracılığıyla ve üst kesimlerdeki aşırı eşitsizlikle, örneğin vergi reformu aracılığıyla nasıl baş edebileceğimizi tartışıyorduk (bu tartışmalarda Harvard'dan David Ellwood çok önemli bir rol oynamıştı). (Daha sonradan bahsedeceğim gibi, attığımız her adım doğru yönde değildi.) Alan Krueger'ın (İktisadi Danışmanlar Kurulu'nun [*Council of Economic Advisers*] şimdiki başkanı) asgari ücretin oynadığı rol de dahil olmak üzere işgücü piyasalarıyla ilgili sağladığı bakış açısının etkisi burada fark edilecektir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde Jason Furman ve Peter Orszag ile birlikte yaptığımız çalışmalardan bahsedeceğim. İktisadi Danışmanlar Kurulu'nda birlikte görev yaptığım Alicia Munnell, sosyal sigorta programlarının ve Toplumaya Yeniden Yatırım Yasası'nın [*Community Reinvestment Act, CRA*] yükümlülüklerinin yoksulluğu azaltmada oynadıkları rolü daha iyi anlamama yardımcı oldular. (Bu dönemde düşüncelerim üzerinde büyük etkisi olan birçok başka kişi için *90'ların Yükselişi* adlı kitabımdaki [*The Roaring Nineties*, New York: W.W. Norton, 2003] teşekkür bölümüne bakabilirsiniz.)

Ana görevlerinden bir tanesi yoksulluğun azaltılması olarak tanımlanmış olan Dünya Bankası'nın baş iktisatçısı olarak görev yapma şansım oldu. Yok-

sulluk ve eşitsizliği dikkatimizin merkezine koyarak her günü yeni bir şeyler öğrendiğimiz bir deneyim olarak yaşadık; her deneyimi yeni fikirler edindiğimiz, eşitsizliğin sebepleri ve sonuçları hakkındaki düşüncelerimizi yeniden biçimlendirdiğimiz ve eşitsizliğin ülkeler arasında niçin farklılık gösterdiğini daha iyi anladığımız bir fırsat olarak gördük. Bu tartışmalara katılanlar arasında ayırım yapmakta zorlansam da, benden sonra baş iktisatçı olarak görev yapan Nick Stern (kendisiyle ilk defa 1969 senesinde Kenya’da tanışmıştım) ve François Bourguignon’dan bahsedebilirim.

Birinci Bölüm’de ve diğer bölümlerin bazı kısımlarında, kişi başına düşen GSYİH’nin –ve hatta diğer gelir ölçülerinin– hayat standartlarının yeteri kadar iyi bir göstergesi olmadığını vurguluyorum. Bu alandaki düşüncelerim, büyük bir oranda, başkanlığı yapmış olduğum ve Amartya Sen ve Jean-Paul Fitoussi tarafından da yürütülen Ekonomik Performans ve Sosyal İlerlemenin Ölçülmesi Komisyonu’nun [*Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*] etkisiyle şekillenmiştir. Komisyonun diğer yirmi bir üyesinin üzerimdeki etkisini de belirtmem gerekir.

Dördüncü Bölüm’de, istikrarsızlık ve büyüme arasındaki ilişki hakkındaki düşüncelerimi açıklıyorum; bu konudaki fikirlerim, büyük oranda, başkanlığı yaptığım başka bir komisyonun etkisiyle şekillenmiştir, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Başkanı’nın Uluslararası Para ve Finans Sistemi Reformları Uzmanlar Komisyonu’nun [*Commission of Experts of the President of the United Nations Assembly on Reforms of the International Monetary and Financial System*].

Özellikle Roosevelt Enstitüsü’ndeki –Bo Cutter, Mike Konczal, Arjun Javadey ve Jeff Madrick de dahil– çalışma arkadaşlarıma teşekkür etmek isterim. (Roosevelt Enstitüsü’nün organizasyonlarına katkı yapan Robert Kuttner, Jamie Galbraith ve diğerleri de teşekkürü hak ediyorlar). Paul Krugman, daha adil bir toplum ve daha iyi işleyen bir ekonomi özleminde olan bizim gibi herkes için ilham verici bir ses olmuştur.

Son yıllarda iktisat disiplini –ülkenin yaşadığı istikrarsızlığın benzerlerine yol açabilecek başka sorunlara yeteri kadar ilgi göstermediği gibi– eşitsizlik meselesine de ne yazık ki, yeteri kadar ilgi göstermedi. Yeni İktisadi Düşünce Enstitüsü [*The Institute for New Economic Thinking*, INET] bu ve benzer eksiklikleri gidermek amacıyla kuruldu ve ben burada INET’e ve özellikle de yürütücüsü Rob Johnson’a (kendisi Roosevelt Enstitüsü’nden meslektaşım ve BM komisyonunun bir üyesidir), bu kitabın ele aldığı konular hakkında yaptığımız derinlemesine tartışmalardan ötürü duyduğum minnettarlığı belirtmek isterim.

Her zaman olduğu gibi, fikirlerin gelişip büyümesi, tartışılması ve iyileştirilmesi için gerekli entelektüel ortamı sağladığı için Columbia Üniversitesi-

si'ne şükranlarımı sunmak isterim. José Antonio Ocampo'ya ve uzun yıllardır beraber çalıştığım meslektaşım Bruce Greenwald'a özellikle müteşekkirdiğimi belirtmeliyim.

Bu genel entelektüel dayanak noktalarımın yanında, bu kitaba bir şekilde katkıda bulunmuş olanlara ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Bu kitap, *Vanity Fair*'de yayımlanan “%1'den, %1 İçin, %1 Tarafından” adlı makaleden türedi. Bu makaleyi kaleme almamı Cullen Murphy istedi ve makalenin editörlüğünü harika bir şekilde yaptı. Makalenin başlığını Graydon Carter önerdi. Daha sonra Norton Yayınevi'nin başkanı, uzun yıllardır arkadaşım ve editörüm olan Drake McFeely, bu fikirleri bir kitap haline getirmemi istedi. Brendan Curry, kitabın editörlük sürecinde bir kez daha üstün bir iş çıkardı.

Penguin/Allen Lane'den editörüm Stuart Proffitt, kitaptaki argümanların güçlendirilmesini amaçlayan “genel bakışlı” fikirlerini, bu argümanların açık bir şekilde ifade edilmesi için metin üzerinde yaptığı detaylı yorumlarla birleştirerek önemli bir katkıda bulunmuştur.

Karla Hoff kitabı baştan sona okuyarak metnin hem dilini hem de argümanını geliştirmiştir. Ayrıca ben daha kitabı yazmaya başlamadan önce kitabın merkezinde yer alan fikirler üzerine yaptığımız tartışmalar kendi fikirlerimin belirlenmesine de yardımcı olmuştur.

Laurance Wilse-Samson'ın başkanlığını yaptığı ve An Li ve Ritam Chaurey'i de içeren bir araştırma görevlileri takımı, veri doğrulamanın çok daha ötesinde katkılarda bulundular. Analizin ne tarafa doğru geliştirilebileceği konusunda fikirler önerdiler, nerede daha fazla açıklama yapılması gerektiği hakkında düşüncelerini paylaştılar ve proje için en az benim kadar heyecanlı olduklarını gösterdiler.

Eamon Kircher-Allen, sadece kitabın yayına hazırlanması sürecini yönetmekle kalmadı, aynı zamanda hem bir editör hem de bir eleştirmen olarak katkı sağladı. Ona olan borcum ölçülemeyecek kadar büyüktür.

Her zaman olduğu gibi, en büyük teşekkürü, kitabı yazmam için beni teşvik eden, kitabın arkasında yatan fikirleri benimle sürekli olarak tartışan ve kitabı biçimlendirmemde ve iyileştirmemde bana yardımcı olan Anya'ya göndermek istiyorum.

Kitap hakkında duydukları heyecanı benimle sürekli olarak paylaşan tüm bu kişilere müteşekkirim. Kitapta yer alan hatalar ve eksikliklerden hiçbiri sorumlu değildir.

SUNUŞ

Bu tanıtıcı metinde, kitabın çevirmeni olarak bazı yardımcı bilgileri paylaşmadan önce, iktisat alanında çalışan bir akademisyen olarak *Eşitsizliğin Bedeli*'ni genel hatlarıyla ve eleştirel bir bakış açısıyla sunmak, iktisat disiplini ve güncel gelişmeler bağlamında konumlandırmak istiyorum. Elinizde tuttuğunuz eser iktisat biliminde ve kamusal alanda giderek önem kazanan bir tartışma konusu olan gelir eşitsizliğine değerli bir katkı yapmakla ve bunu yaparken ABD'de ortaya çıkan 2008 Krizi'ni ve dünya geneline hâkim olan Büyük Durgunluk'u sade bir dille ve derinlemesine açıklamakla kalmıyor aynı zamanda, dolaylı yollardan da olsa, Türkiye'nin son aylarda kendini içinde bulduğu sonu belirsiz sosyal, iktisadi ve siyasal süreçlerin vahameti hakkında önemli ipuçları da veriyor. Yaşadığımız kendimize has “buhranla” ilgili bir umut ışığı bulmakta zorlandığımız bu dönemde, Joseph Stiglitz'in incelemesi –özellikle de toplumsal kutuplaşmayı, rant arayışlarını, algı mühendisliğini, azınlık bir kesimin devleti, yargıyı ve demokratik süreci ele geçirmişini ve bunun yarattığı güven kaybını tartıştığı sayfalarda– en azından “yalnız olmadığımız” hissini veriyor.

Bu kitabın önemini vurgulamak için sırasıyla, Stiglitz'in iktisat disiplini içindeki konumundan, *Eşitsizliğin Bedeli*'nin içeriğinden, eşitsizlik tartışmasının özellikle de 2008 Krizi sonrası artan öneminden ve kitabın Türkçe çevirisinin “manidar zamanlamasından” bahsetmek istiyorum.

Stiglitz ve neoklasik iktisadın “içeriden” eleştirisi

1943 doğumlu Amerikalı iktisatçı Joseph Stiglitz, özellikle 2002 yılında yayımladığı *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı* [*Globalization and Its Discon-*

tents] adlı kitabıyla dünya çapında ve genel okuyucu kitlesi içinde üne kavuşmuş olsa da, gerek iktisat bilimine gerek iktisat politikalarına yaptığı önemli katkıların tarihi daha eskilere gitmektedir. İktisat ve politika alanlarındaki en önemli başarılarından bazılarını kısaca sıralayacak olursak: Kırk yaşını doldurmamış geleceği parlak iktisatçılara verilen John Bates Clark Ödülü'nü 1979 yılında ve Nobel İktisat Ödülü'nü 2001 yılında kazanmış, 1995-1997 yıllarında Clinton Hükümeti'nde İktisadi Danışmanlar Kurulu başkanlığı ve 1997-2000 yıllarında Dünya Bankası başkan yardımcılığı ve baş iktisatçısı görevlerinde bulunmuştur. Halen Columbia Üniversitesi'nde profesörlük yapan Stiglitz, dünyanın en etkili birkaç iktisatçısı arasında gösterilmektedir.

Stiglitz, güncel siyasal iktisadi gündeme dair yazılarıyla dünya genelinde takip edilmektedir. Ancak bu durum, Stiglitz'in iktisadın dışı kapalı bilimsel diskurunu herkesin anlayacağı bir dille uygulamaya koyabilmesiyle ya da matematiksel dilin iktisada giydirdiği bilimsellik kostümünün özellikle de uygulama aşamasında düştüğünü, yani "kralın" aslında çıplak olduğunu söyleyebilmesiyle tam olarak açıklanamaz. Stiglitz'in etkinliğinin asıl kaynağı, bu açılımı iktisadi hegemonyanın *içinden* gelerek yapmış olmasıdır. Stiglitz, 1980 sonrasında dünya genelinde egemenlik kuran neoliberalizmi ve eş zamanlı olarak iktisat bilimine hâkim olarak neoliberalizme ideolojik destek vermiş olan neoklasik paradigmayı eleştirmek ve piyasa serbestliğini kutsayan neoklasik iktisada alternatifler üretmek için bu paradigmanın kuralları dahilinde oynamayı seçmiş ve kısmen de olsa neoklasik iktisadi kendi oyununda yenmeyi başarmıştır. Neoklasik iktisadın rasyonalite ve denge kavramlarına dayalı matematiksel dilini kullanarak, bilginin asimetric dağıldığı piyasalarda dışsallıkların yaygın olacağını ve muhtemelen dengenin sadece "eşitsiz" değil aynı zamanda –ve neoklasik söyleme tezat şekilde– (Pareto) verimsiz olacağını göstermiştir. Devletin piyasalara müdahalesini meşrulaştıran böyle eleştirel bir yaklaşım, normal şartlarda neoklasik iktisadın savunma mekanizmaları tarafından kolayca bastırılabilirken, Stiglitz'in kullandığı reddedilemez bilimsel dil, Truva atı misali, neoklasik kaleyi içeriden kuşatmıştır.

Öte yandan, Stiglitz'in *iktisadi bilgi üretimine* yaptığı bu önemli ve radikal katkının *iktisadi bilginin kullanımındaki* etkileri daha sınırlı olmuş, Stiglitz'in Clinton Hükümeti'nde ve Dünya Bankası'ndaki çabaları (kitapta da değinildiği gibi) sermaye karşısında zayıf kalmış ve neoklasik iktisadi kuramlar dünya genelinde uygulanan neoliberal politikaları desteklemeye devam etmiştir. Neoklasik iktisat, piyasa denetleme mekanizmalarının kaldırılmasına, sosyal devlet programlarının azaltılmasına, temel iktisat politikası aracı olarak para politikalarının ve temel iktisadi politika yapıcı olarak "bağımsız" merkez bankalarının öne çıkmasına, sermayenin emek karşısında güç-

lenmesine, kamusal alanın ve toplumsal kimliğin zayıflamasına, sosyal ilişkilerin tüm boyutlarının piyasa mantığıyla anlamlandırılmaya başlamasına zemin hazırlamıştır. Özellikle de sermaye piyasalarındaki denetimlerin, riskli yatırımları ve kontrolsüz para akışlarını kolaylaştıracak şekilde, 1980’den itibaren kaldırılmaya başlamasıyla birlikte –2001 Türkiye krizinde yaşadığımız gibi– önce “kenar” ekonomilere büyük zararlar veren çok sayıda kriz yaşanmış, 2008’den itibaren benzer krizler “merkez” ekonomileri tehlikeye atmaya başlamıştır. Birkaç paragrafta özetlediğimiz bu tarihsel süreç, giderek artan bir şekilde yüzde 99’un bilincinde yer edinmeye başlamıştır.

Eşitsizliğin Bedeli ve içeriği

Eşitsizliğin Bedeli, kapitalizmi çöküşün eşğine getiren bu süreci açıklamaya çalışıyor. ABD’de özellikle de 1980 sonrasında artan gelir, servet ve fırsat eşitsizliklerinin 2008 krizine zemin hazırlamış olduğu, kriz sonrasında eşitsizliğin daha da arttığı ve bu durumun ABD’deki sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuki süreçlerin geleceğini tehlikeye attığı temel tezi kitapta derinlemesine tartışılıyor. Buna göre, artan eşitsizliğin sonucunda orantısız olarak güçlenen sermaye sahipleri –Stiglitz’in deyimiyile yüzde 1’lik kesim– kâğıt üzerinde savundukları serbest piyasa ideolojisinin aksine piyasaları verimsizleştiren rantlar üzerinden kârlarını artırmaya çalıştılar. Bunun için finans piyasalarındaki düzenlemeleri kaldırdılar; para ve maliye kurum ve politikalarını kontrol etmeye başladılar; halkın, politikacıların ve hatta yargı mensuplarının bu konuları algılayış biçimlerini şekillendirdiler. Sermayenin, devleti ve egemen ideolojiyi ele geçirmesiyle birlikte, elde ettiği rant gelirleri ve eşitsizlik de böylece artmış oldu.

Bu tezin bölümler içinde nasıl işlendiğini sıralayacak olursak: *Birinci Bölüm’de*, Amerikan toplumunun artan gelir eşitsizliği sonucunda Stiglitz’in deyimiyile “yüzde 1” ile “yüzde 99” adlı iki gruba ayrıştığı ve ABD’nin artık bir fırsatlar ülkesi olmadığı anlatılıyor. *İkinci Bölüm*, yukarıda bahsedilen neoliberal bakışın Adam Smith’in “görünmez el” benzetmesine atıfta bulunarak yaptığı serbest piyasa vurgusunun aksine, neoliberalizmin ortaya çıkardığı fiili durumun rantçılık üzerinden işleyen bir ekonomi olduğunu belirterek bu sistemin yarattığı verimsizlik ve eşitsizliğin ABD’yi nasıl zayıflattığını açıklıyor. Denetimsiz kalan piyasaların rekabetten ziyade rant arayışına yol açışını incelemeye devam eden *Üçüncü Bölüm*, eşitsizliği beraberinde getiren bu süreçte siyasetin, şirket yönetiminin, kurumsal değişimlerin ve ayrımcılığın oynadığı rolü vurguluyor. Eşitsizliğin oluşturduğu uzun vadeli iktisadi sorunları tartışan *Dördüncü Bölüm*, neoklasik serbest piyasa kuramlarında savunulananın aksine orta sınıfın zayıflaması ve yoksulluğun artmasının eko-

nomik büyümeyi ve verimliliği de kötü etkilediğini savunuyor. *Beşinci Bölüm*, artan eşitsizliğin seçim kampanyalarını nasıl yozlaştırdığını, seçimlere katılımı ve demokrasiyi nasıl zayıflattığını gösteriyor. Rant üzerinden gelir elde eden yüzde 1'lik kesimin ABD'deki siyasi süreci ele geçirmek için algıları şekillendirdiğini savunan Stiglitz, *Altıncı Bölüm'de*, algılar üzerine verilen bu savaşı açıklamak için psikolojiden, davranışsal ve deneysel iktisattan bulgulara yer veriyor. *Yedinci Bölüm*, artan eşitsizliğin adalet sistemini yozlaştırdığını ve hukukun üstünlüğünün yerini sermaye sahiplerinin egemenliğine bıraktığını gösteriyor. Devlet bütçe açığı hakkındaki tartışmaların yüzde 1'lik kesim tarafından ele geçirilmesine yer veren *Sekizinci Bölüm*, bütçe açığı bahanesiyle sermayenin ve eşitsizliğin nasıl korunduğunu açıklıyor. Makro iktisat politikalarının benzer şekilde ele geçirilişini konu alan *Dokuzuncu Bölüm*, özellikle de bankacılık sektörünün ABD merkez bankası olan FED'i ele geçirişini anlatıyor. Stiglitz, kitabın *Onuncu* ve son bölümünde, bu karamsar tablodan çıkış için gerekli olan kısa, orta ve uzun vadeli reformların neler olabileceğinden bahsediyor.

Gelir adaletsizliği ve krizler

Eşitsizliğin Bedeli, adından da anlaşılacağı gibi, ABD'de 1980 sonrasında artan eşitsizliğin siyaset, kamu, yargı ve ekonomi gibi farklı alanlarda çok derin yaralar açmış olduğunu savunuyor. Bu süreçte, emeğin milli gelirden aldığı pay düşerken sermayenin aldığı payın giderek arttığını belirten Stiglitz, sürecin sonunda patlayan 2008 krizinin ve sonrasındaki Büyük Durgunluk'un ancak bu eşitsizlik sorununun anlaşılmasıyla aşılabileceğini savunuyor. Kitabın ABD'deki ilk baskısından bu yana geçen neredeyse iki yıl içinde, eşitsizlik tartışmalarının gerek iktisat disipliniinde gerek dünya genelindeki kamusal (örneğin geleneksel ve sosyal medya üzerinden yapılan) tartışmalar içinde giderek artan bir öneme kavuştuğunu görüyoruz.

Fransız iktisatçı Thomas Piketty'nin Mart 2014'te yayımlanan ve şimdiden entelektüel tartışmaların gündemine oturmuş olan *21. Yüzyılda Sermaye* [*Capital in the Twenty-First Century*] ve Amerikalı gazeteci yazar Matt Taibbi'nin Nisan 2014'de yayımlanan *Bölünmüşlük: Servet Uçurumu Çağında Amerikan Adaletsizliği* [*The Divide: American Injustice in the Age of the Wealth Gap*] adlı kitapları, bu tartışmaların yoğunlaşmasının son aylarda ortaya çıkan iki önemli örneği olarak gösterilebilir. Bu açıdan baktığımızda, *Eşitsizliğin Bedeli*'nin Türkçe çevirisinin okuyucuyla uygun bir zamanda buluştuğunu söyleyebiliriz.

Bu tartışmaların odağında –ABD'nin geleceği hiç de parlak gözükmeyen iktisadi gidişatının temelinde– gelir, servet ve fırsat eşitsizliğinin bulunduğu

fikri yatıyor. Aslında kapitalizmi tarihsel ve toplumsal açıdan anlamlandırılmaya çalışmış iktisatçılara ve iktisadi düşünce tarihinin geneline baktığımızda, bu fikirlerin hiç de yeni olmadığını, sadece yeniden “hatırlanmaya” başlandığını söyleyebiliriz. Örneğin Karl Marx, kapitalizmin iç mantık ve dinamikleri sonucunda sermayenin giderek yoğunlaşacağını, emeğinse giderek yoksullaşacağını savunmuştu; her ne kadar 2008 krizinin temelinde ekonominin aşırı finansallaşması yatsa da, 1970 sonrası reel sektör kâr oranlarının Marx’ın öngördüğü gibi düşmesi sonucunda, sermayenin finansa kaydığı ve böylece güncel sorunlara zemin hazırladığı düşünülebilir. Benzer şekilde John Maynard Keynes, serbest piyasaların uzun vadeli dengesizlikler yaşayabileceğini ve talep eksikliklerinin iktisadi durgunluğa yol açabileceğini söylemişti. Bu açıdan bakıldığında, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan ve gelirlerinin çoğunu harcamak zorunda kalan orta ve düşük gelirli millî gelirden aldıkları payın giderek azalması sonucunda oluşan talep eksikliğinin krizin aşılmasının önünde önemli bir engel olduğu savunulabilir.

Ancak *Eşitsizliğin Bedeli*, Marx ve Keynes gibi düşünürlerin altyapısını sunabileceği ve barındırdığı tartışmaları genel olarak kapsayacak kuramsal bir bakış açısından ziyade, farklı arkaplanlardan gelen çeşitli mikro iktisadi kuramları yerine göre pragmatik ve eklektik bir yaklaşımla kullanmayı tercih ediyor. Örneğin Stiglitz, mikro iktisada kazandırmış olduğu asimetric bilgi [*asymmetric information*] konusunu ve tarama [*screening*] kuramını, yine yukarıda bahsettiğimiz içten gelen “radikal açılımın” ahlâki tehlike [*moral hazard*], dışsallıklar [*externalities*], batmak için fazla büyük [*too big to fail*] gibi bazı diğer önemli kuram ve kavramlarıyla harmanlayarak tartışmayı yüksek bir düşünsel seviyede tutmayı başarıyor. Benzer şekilde Stiglitz, bu yeni “radikal açılımın” bir parçası olarak görülebilecek olan davranışsal ve deneysel iktisattan önemli bazı tartışma ve bulguları konuyu aydınlatmak için özetliyor, uyarlıyor.

Dolayısıyla, eşitsizliğin farklı alanlarda yarattığı tahribatı bilimsel yaklaşımlarla aydınlatan kitabın belki de en önemli eksiğinin, bu eşitsizliğin ortaya çıkışını açıklayan bağımsız ve genel bir kuramsal yaklaşım olduğu söylenebilir. Örneğin kitap şu önemli soruyu cevaplayamıyor: Eğer birbirlerini destekleyen eşitsizlik, rant arayışı ve sermayenin devleti ele geçiş süreçleri, yine kapitalist sistemin bir sonucuysa, bu ortaya çıkışın mekanizması, mantığı ya da kuramsal açıklaması nedir? Böyle genel bir kuramsal yaklaşım olmadığında, sermayenin eşitsizliğin getirdiği iktisadi gücü kullanarak devleti ele geçirdiği, siyasal egemenliği kullanarak rant arayışlarını hızlandırdığı ve rantların da eşitsizliği artırdığı açıklaması, rant, eşitsizlik ve egemenlik arasındaki karşılıklı etkileşim süreçlerini anlamada yardımcı olsa da eşitsizliği sermayenin kapitalist sistem içindeki yapısal konumuyla ilişkilendirme-

yi engelleyen bir mantıksal kısır döngüye yol açıyor. Benzer şekilde, sınıflara ayrılmış bir toplumu farklı gelir grupları arası sosyal hareketliliğin düşük olması durumu olarak niteleyen Stiglitz, her ne kadar kitapta “fazla” üzerine verilen “sınıf” savaşını tasvir ediyor da olsa, sınıf sorununu üretim sürecindeki farklı konumların yapısal bir sonucu olarak incele(ye)miyor.

Öte yandan, bu kuramsal eksikliğin Stiglitz’e özgü bir “sorun” olmadığını, yerleşik iktisadın içinden gelen eleştirel ve “radikal” açılımların hemen hepsinin “mahkûm” olduğu bir durum olduğunu söyleyebiliriz. Eğer, Stiglitz’in de kitapta vurguladığı gibi, neoklasik iktisadın temellerinden biri olan “marginal üretkenlik kuramı” geçersizse, diğer bir deyişle emek ve sermaye gibi farklı girdiler üretkenlikleriyle orantılı şekilde gelir elde etmiyor ve bu girdilerin gelir payları –arz ve talep ilişkisinin ötesinde ve giderek artan şekilde– tek el güçleri ve rant arayışları sonucunda belirleniyorsa, yerleşik iktisat içinden gelebilecek herhangi genel kuramsal bir açıklama şu an için mümkün gözükmemektedir. Ayrıca günümüz kapitalizmini kapsayıcı şekilde açıklayacak bir sermaye kuramı, değer kuramı ya da gelir dağılımı kuramı olmadığından iktisadın bu “eksikliğini” kitaba özgü bir eksiklik olarak eleştirmek de yanlış olacaktır. Tersine, Stiglitz’in çoğulcu yaklaşımını, iktisat disiplininin ve sosyal bilimlerin farklı alanlarından çeşitli bilgileri bir arada ve etkili bir şekilde kullanmasına izin verdiği, deneysel ve davranışsal iktisadi bilginin uygulanma alanını genişlettiği ve neoklasik iktisadın her zaman ve her yerde geçerli olduğunu iddia ettiği indirgeyici yaklaşımını aştığı için önemli bir katkı olarak düşünmemiz gerekir.

Sonuç olarak *Eşitsizliğin Bedeli*, kapitalizm, sermaye ve eşitsizlik ilişkisini anlama aşamasında iktisat disiplininin merkezinde ortaya çıkan genel kuramsal açık ve eksikliği belirginleştirmektedir. Benzer şekilde Piketty’nin çok tartışılan kitabının, her ne kadar adı Marx’ın ünlü eserine atıfta bulunmuşçasına *capital* (sermaye) kelimesiyle başlasa da, sermayenin yoğunlaşmasını günümüz kapitalizminin temel işleyiş mantığıyla açıkla(ya)madığını görüyoruz. Stiglitz ve Piketty’nin sermaye ve eşitsizlik kavramlarına yaptıkları vurgu aracılığıyla günümüz iktisat biliminin entelektüel sınırlarını ve bu kuramsal eksikliğin aynı zamanda artan bir ihtiyaç haline geldiğinin göstermeleri, yapılması gerekenin Marx’ın yaptığı kapitalizm analizini 21. yüzyıl kapitalizmi için yenilemek olduğuna işaret etmektedir.

Yardımcı bilgiler

Sade ve akıcı bir dille kaleme alınmış olan *Eşitsizliğin Bedeli*’nin Türkçe çevirisinde bu niteliklerin korunmasına dikkat ettim. Sıkça kullanılan ve önemli bulduğum bazı İngilizce kelimeleri, kavram ve kurum adlarını Türk-

çe çevirilerinin ardından köşeli parantez içinde verdim. Gerekli gördüğüm yardımcı bilgileri çevirmen notu (ç.n.) olarak belirttim.

Teşekkür

Bana bu kitabın Türkçeye kazandırılmasına aracılık etme fırsatını verdiği için İletişim Yayınları'na, çeviri sürecindeki anlayışlı ve özverili yaklaşımı için Tanıl Bora'ya ve katkıları için Serhat Koloğlugil'e teşekkür ederim. Ayrıca çeviri metninin tamamının üzerinden geçerek saptadığı hatalar, önerdiği düzeltmeler ve bana bu zorlu süreçte verdiği manevi destek ve gösterdiği sevgi için Burcu Bayrak'a şükranlarımı sunarım. Tabii ki, çeviriyle ilgili tüm hata ve eksikler benim sorumluluğumdadır.

OZAN İŞLER
Mayıs 2014, İstanbul

ÖNSÖZ

Tarihte, sanki tüm dünyadaki insanların ayaklandıkları, *bir şeylerin yanlış gittiğini* söyledikleri, değişim istedikleri anlar vardır. 1848 ve 1968'in çalkantılı yıllarında yaşanan buydu. Bu ayaklanma yıllarının her biri yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmişti. 2011 yılı da yine böyle bir ana tanıklık edebilir.

Kuzey Afrika sahilinde küçük bir ülke olan Tunus'ta başlayan bir gençlik ayaklanması önce yakınlarındaki Mısır'a, daha sonra da Ortadoğu'daki diğer ülkelere yayıldı. Bazılarında, isyan kıvılcımları –en azından geçici olarak– söndürülmüş gibiyken diğerlerindeki küçük protesto eylemleri Mısır'da Hüsnü Mübarek ve Libya'da Muammer Kaddafi gibi uzun süreli diktatörleri alaşağı edecek kadar şiddetli toplumsal değişimlere dönüştü. Çok geçmeden İspanya'da, Yunanistan'da, Birleşik Krallık'ta, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve dünyanın dört bir yanındaki birçok ülkede insanlar sokaklara dökülmek için kendi sebeplerini bulacaklardı.

2011 yılı boyunca Mısır, İspanya ve Tunus'tan gelen davetleri memnuniyetle kabul ettim; Madrid'in Buen Retiro ve New York'un Zuccotti parklarında göstericilerle tanıştım; Kahire'nin Tahrir Meydanı'nda bulunmuş genç kadın ve erkeklerle konuştum.

Konuştukça anladım ki, her ne kadar belirli dertler ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de ve özellikle Ortadoğu'daki politik sıkıntılar Batı'dakilerden çok farklı olsa da, bazı konular ortak. İktisadi ve siyasal sistemin birçok açıdan başarısız olduğuna ve bu iki sistemin de esasen adil olmadığına dair ortak bir anlayış vardı.

Göstericiler bir şeylerin yanlış gittiği konusunda haklıydılar. İktisadi ve si-

yasal sistemlerimizin yapmaları gerekenle –bize ne yaptıkları hakkında söylenenle– gerçekte ne yaptıkları arasındaki fark göz ardı edilemeyecek kadar büyüktü. Dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, uzun süreli işsizlik dahil temel iktisadi sorunlara eğilmiyorlardı; dahası, adaletin evrensel değerleri, aksi yöndeki söylemlere rağmen, küçük bir azınlığın açgözlülüğüne kurban edildikçe, adaletsizlik hissi ihanete uğramışlık duygusuna dönüşmüştü.

Genç insanların Tunus ve Mısır'daki diktatörlüklere karşı ayaklanmaları anlaşılabilir bir durumdu. Gençler, toplumun geri kalan kısmı pahasına kendi çıkarlarını koruyan yaşlı ve kartlaşmış liderlerden bıkmışlardı. Demokratik süreçler aracılığıyla değişim çağrısı yapma imkânları yoktu. Öte yandan, seçim siyaseti Batı demokrasilerinde de başarısız olmuştu. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Barack Obama “inanabileceğimiz bir değişim” vaat etmişti; ancak akabinde, birçok Amerikalıya göre, eski uygulamaların devamı niteliğinde olan iktisadi politikalar yürürlüğe koymuştu.

Buna karşın anne-babaları, büyükanne-büyükbabaları ve öğretmenleri tarafından desteklenen ABD'deki ve diğer ülkelerdeki bu genç eylemcilerde umut işaretleri vardı. Onlar devrimci veya anarşist değildiler. Onlar sistemi devirmek istemiyorlardı. Eğer hükümetler halka karşı sorumlu olduklarını hatırlarlarsa seçim sisteminin hâlâ işe yarayabileceğine inanıyorlardı. Eylemciler, sistemi değişime zorlamak için sokaklara çıkmışlardı.

Genç İspanyol göstericilerin 15 Mayıs'ta başlayan eylemleri için seçtikleri isim “*los indignados*” oldu, yani “içerlemiş” ya da “öfkeli.” Finans sektöründekilerin kabahatleri yüzünden bu kadar çok insanın –2008 krizinin başlangıcından itibaren yüzde 40'ın üstünde olan genç işsizlik oranının gösterdiği gibi– böylesi büyük acılar çekiyor olmasına öfke duyuyorlardı. ABD'deki “Wall Street'i İşgal Et” [*Occupy Wall Street*] hareketinde de aynı çekinceler vardı. Göstericiler, bankacılar yüklü primler kazanırken birçok insanın evini ve işini kaybettiği adaletsiz durumdan rahatsızdılar.

Fakat ABD'deki gösteriler kısa sürede Wall Street'e odaklanmanın ötesine geçip Amerikan toplumundaki daha genel eşitsizliklerle ilgilenmeye başladı. “Yüzde 99” bu gösterilerin sloganı haline geldi. Göstericilerin kullandığı bu slogan, *Vanity Fair* dergisi için yazdığım bir yazının başlığını tekrarlıyordu: “%1'den, %1 İçin, %1 Tarafından” [*Of the 1%, by the 1%, for the 1%*].¹ Bu başlık, ABD'deki eşitsizliğin muazzam artışı ve üst kesimdekilerin isteklerine daha fazla önem verir görünen bir politik sistemi tasvir ediyordu.²

1 Mayıs 2011, <http://www.vanityfair.com/society/features/2011/05/top-one-percent-201105> (Erişim tarihi: 28 Şubat 2012).

2 ABD'nin ne kadar eşitsiz hale geldiğinin tasviri ve kaynaklar için Birinci Bölüm'e bakınız.

Dünya etrafında önem kazanan üç mesele vardı: Piyasalar olması gerektiği gibi işlemiyordu, çünkü açıkça ne verimli ne de istikrarlıydılar;³ siyasi sistem piyasa başarısızlıklarını düzeltmemişti; iktisadi ve siyasi sistemler esasen adil değildi. Bu kitap, bugün ABD ve diğer bazı ileri endüstri ülkelerini tanımlayan aşırı eşitsizliklere odaklanırken, bu üç meselenin birbiriyle nasıl çok yakından alakalı olduğunu da açıklamaktadır: Eşitsizlik, siyasi sistemin başarısızlığının bir sebebi ve sonucudur; ayrıca, iktisadi sistemimizin istikrarsız olmasına yol açmaktadır. Bu istikrarsızlık da yine eşitsizliği arttırmaktadır. Bu, içine düştüğümüz, bizi aşağıya doğru çeken ve ancak ilerleyen sayfalarda anlattığım politikaların uyumlu bir şekilde uygulanmasıyla içinden çıkabileceğimiz bir kısır döngüdür.

Eşitsizliğe odaklanmadan önce, iktisadi sistemimizin daha genel başarısızlıklarını ve bulunduğumuz ortamı tasvir ederek başlamak istiyorum.

Piyasaların başarısızlığı

Açık olan şu ki, piyasalar savunucularının iddia ettiği şekilde çalışmıyor. Piyasaların istikrarlı olmaları gerekir, ancak küresel finansal krizinin gösterdiği gibi, çok yıkıcı etkileri olan dengesizlikler yaşamaktalar. Bankacılar (bankers), devlet yardımları olmasaydı kendileriyle beraber bütün ekonomiyi çökertebilecek kumarlar oynadılar. Fakat *sistemi* daha yakından incelediğimizde bunun bir kaza olmadığını görüyoruz; bankacıların bu şekilde davranmalarını teşvik eden bazı unsurlar mevcuttu.

Piyasanın hikmeti verimliliğinde yatar. Ancak piyasalar açıkça verimli *değildir*. İktisadın en temel kanunu –ekonominin verimliliği için– talebin arza eşit olmasıdır. Ne var ki, çok sayıda ihtiyacın karşılanamadığı bir dünyada yaşıyoruz; yoksulları yoksulluktan kurtaracak, Afrika ve diğer kıtalardaki az gelişmiş ülkelerde kalkınmayı teşvik edecek ve küresel ısınmayla baş edebilmek için küresel ekonomiyi modernize edecek yatırımların yapılmadığı bir dünyada. Aynı zamanda, yetersiz kullanılan çok miktarda kaynağımız var; atıl durumda olan veya potansiyellerinin altında üretim yapan işçiler ve makineler. İşsizlik, yani piyasanın birçok vatandaş için yeterli istihdam sağlayamaması, piyasa başarısızlıklarının en kötüsü, verimsizliğin en büyük kaynağı ve eşitsizliğin de önemli bir sebebidir.

Mart 2012 itibarıyla, tam zamanlı bir iş isteyen 24 milyon civarında Amerikalı, böyle bir iş bulamamaktadır.⁴

3 Piyasa başarısızlıklarının yapısı, tabii ki, ülkeden ülkeye değişmekteydi. Örneğin Mısır'da, neo-liberal piyasa reformları bir miktar büyüme sağlamıştı, ancak bu büyümenin getirileri çoğu insana fayda sağlayacak şekilde aşağıya sızmamıştı.

4 Bunların hepsi yüzde 8.3 olan “resmi” işsizlik istatistiklerine yansımaz.

ABD’de milyonlarca kişiyi evlerinden atıyoruz. Boş evlerimiz ve evsiz insanlarımız var.

Öte yandan, Amerikan ekonomisi vaatlerini kriz öncesinde bile yerine getiremiyordu: GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) büyüme göstermesine rağmen, *vatandaşların çoğu hayat standartlarının düştüğünü görüyordu*. Birinci Bölüm’de göreceğimiz gibi, çoğu Amerikalı aile için enflasyondan arındırılmış gelir seviyesi, durgunluk başlamadan önce bile, on yıl öncesine göre daha düşüktü. ABD olağanüstü bir iktisadi makine yaratmıştı fakat görünen o ki, bu makine sadece üst kesimdekiler için çalışıyordu.

Çok şey tehlike altında

Bu kitap, ekonomik sistemimizin Amerikalıların büyük çoğunluğunun üstüne nasıl çöktüğü, eşitsizliğin neden bu ölçüde büyümekte olduğu ve bu durumun sonuçlarının neler olduğu hakkındadır. Temelde yatan tez, eşitsizlik için büyük bedeller ödemekte olduğumuzdur: Daha az istikrarlı, daha az verimli ve daha az büyüyen bir ekonomik sistem ve tehlikeye atılmış bir demokrasi. Fakat dahası da var: İktisadi sistemimizin vatandaşların büyük bölümünü yüz üstü bıraktığı ve siyasal sistemimizin parasal çıkar odakları tarafından zapt edildiği görüldükçe, demokrasimize ve piyasa ekonomimize duyulan güven, küresel etkimizle birlikte, yavaş yavaş zayıflayacaktır. Artık fırsatlar ülkesi olmadığımız ve hatta hep övündüğümüz hukukun üstünlüğü ilkemizden ve adalet sistemimizden bile ödün verdiğimiz gerçeğiyle yüzleştikçe, ulusal kimlik bilincimiz dahi tehlikeye düşebilecektir.

Wall Street’i İşgal Et hareketi bazı ülkelerdeki küreselleşme karşıtı hareketlerle yakın bir ittifak içine girdi. Bunların bazı ortak noktaları vardır; sadece bir şeylerin yanlış olduğu değil, aynı zamanda değişimin mümkün olduğu inancı gibi. Fakat buradaki asıl mesele, küreselleşmenin kötü veya yanlış olması değil, hükümetlerin küreselleşmeyi çok kötü –büyük ölçüde özel çıkar gruplarının lehine olacak şekilde– idare etmeleridir. Dünyadaki insanların, ülkelerin ve ekonomilerin birbirlerine bağlı olmaları, açgözlülük ve sefaletin yaygınlaştırılması için de etkin olarak kullanılabilir, refahı arttırmak için de. Piyasa ekonomisi için de aynı şey geçerlidir: Piyasaların güçlü muazzam olsa da piyasanın doğasında ahlâki bir kimlik yoktur. Piyasaları nasıl yöneteceğimize bizim karar vermemiz gerekir. Piyasalar, en iyi hallerindeyken, son iki yüzyılda üretkenlik ve hayat standartlarında yaşanan akıl almaz artışta merkezî rol oynadılar. Bu artış bundan önceki iki bin yıldakinin çok daha üzerindedir. Fakat her ne kadar serbest piyasa taraftarları genelde kabul etmek istemese de, kaydedilen bu ilerlemelerde devlet de çok önemli bir rol oynamıştır. Diğer taraftan, piyasalar zenginliğin belli ellerde

toplanmasına, çevresel maliyetlerin toplum tarafından yüklenilmesine ve işçilerin ve tüketicilerin istismar edilmesine de yol açabilir. Bütün bu sebeplerden ötürü, piyasalar, vatandaşların büyük çoğunluğunun yararına çalışacak şekilde evcilleştirilip iyi huylu hale getirilmelidir. Dahası, piyasalar aynı şekilde işlemeye devam edebilsin diye bunun sürekli olarak yapılması gerekir. ABD'de rekabet yasalarının ilk defa uygulandığı İlerici Dönem'de [*Progressive Era*]* yapılan tam da buydu. Aynı şey sosyal güvenlik, iş ve asgari ücret yasalarının kabul edildiği Yeni Düzen [*New Deal*]** döneminde de yapılmıştır. Wall Street'i İşgal Et hareketinin –ve dünya genelindeki birçok göstericinin– vermek istediği mesaj, piyasaların yeniden kontrol altına alınması ve düzenlenmesi gerektiğidir. Bunu yapmamamın çok ciddi sonuçları olacaktır: Sıradan vatandaşların seslerini duyurduğu anlamlı bir demokraside, eğer sistem vatandaşların durumunu her yıl daha da kötüleştiriyorsa, açık ve küreselleşmiş böyle bir piyasa sistemini –en azından bizim bildiğimiz bir şekilde– devam ettirmek mümkün değildir. İkisinden birinin, siyasetimizin ya da ekonomimizin, ödün vermesi gerekecektir.

Eşitsizlik ve adaletsizlik

Kendi başlarına işleyen piyasalar, istikrarlı olduklarında bile, genel olarak adaletsiz görünen büyük eşitsizlik seviyelerine yol açarlar. İktisat ve psikoloji alanlarındaki son çalışmalar (Altıncı Bölüm'de açıklandığı gibi), bireylerin adalete verdikleri önemi ortaya koymaktadır. İktisadi ve siyasal sistemlerin adil olmadığı hissi, dünya genelindeki göstericileri her şeyden daha çok harekete geçirmektedir. Tunus'ta, Mısır'da ve Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde, sorun sadece iş bulmanın zor olması değil, mevcut işlerin bağlantıları olan kişilere verilmesiydi.

ABD ve Avrupa'daki durum daha adilmiş gibi görünse de bu sadece yüzeysel bir algıdır. Söz konusu ülkelerin en iyi okullarından en iyi derecelerle mezun olanların daha iyi işlere girme şansı daha yüksektir. Ancak bu, adaletsiz bir sistemdir çünkü zengin aileler çocuklarını en iyi anaokullarına, en iyi ilkokullara ve en iyi liselere gönderebilmektedirler; bu öğrencilerin seçkin üniversitelere girme şansı çok daha fazladır.

Amerikalılar, Wall Street'i İşgal Et göstericilerinin bizzat *kendi* değerlerine sahip çıktıklarını kavramışlardı; bu sebepten dolayı, her ne kadar gösteri yapanların sayısı göreceli olarak az da olsa, Amerikalıların üçte ikisi göstericilerle

(*) ABD'de 1890'lar ile 1920'ler arasında yaşanan sosyal, siyasi ve iktisadi reformlar dönemi. Özellikle de sosyal alanda bilimselleşme yönünde, siyasi alanda yolsuzluk karşıtı ve iktisadi alanda tekelleşme karşıtı reformlarla tanınan dönem – ç.n.

(**) ABD'de 1933-1936 yılları arasındaki Büyük Buhran'dan çıkmak için uygulanan bir dizi ekonomik ve sosyal reform dönemi – ç.n.

ri desteklediklerini söylüyordu. New York Belediye Başkanı Michael Bloomberg, Wall Street yakınında bulunan Zuccotti Park'ındaki toplanma yerini kapatmayı ilk defa gündeme getirdiğinde, göstericilerin eylemlerine devam edebilmek için neredeyse sadece bir gecede 300.000 imza toplayabilmeleri, halkın desteğinden kimsenin şüphe duymaması gerektiğini göstermektedir.⁵ Dahası, destek sadece yoksul ve hoşnutsuz kesimlerden gelmemiştir. Her ne kadar polis Oakland'daki göstericilere aşırı sertlik göstermiş olsa da –en azından, göstericilerin şehir merkezindeki toplanma yeri zorla dağıtıldıktan sadece bir gün sonra desteğe gelen otuz bin kişi böyle düşünüyordu– polisin arasından göstericilere destek verenlerin çıkması dikkate değerdir.

Finansal kriz, iktisadi sistemimizin sadece verimsiz ve istikrarsız değil, aynı zamanda temelde ne kadar adaletsiz olduğu konusunda da yeni bir farkındalık yarattı. Gerçekten de, kriz (ve gerek Bush gerek Obama yönetimlerinin krize karşı tutumları) sonrasında yapılan yeni bir ankete katılanların neredeyse yarısı böyle düşünüyordu.⁶ Finans sektöründeki (bu kitapta genellikle kısaca “bankacılar” (bankers) olarak nitelendireceğim) birçok kişinin, kendilerinin yol açtıkları krizden ötürü işsiz kalan insanlar varken, çok büyük primler almaları büyük bir adaletsizlik olarak algılanıyordu; aynı zamanda, devletin bankaları kurtarıırken, aylarca iş arayıp kendi ellerinde olmayan sebeplerden ötürü iş bulamayan insanların işsizlik sigortalarının uzatılması konusunda gönülsüz davranması⁷ veya hükümetin evlerini kaybeden milyonlarca insana yardım etmek için göstermelik girişimlerin dışında hiçbir şey yapmaması da doğal olarak böyle görülüyordu. Kriz sürecinde yaşananlar çok açık olarak gösterdi ki, kimin ne kadar kazandığını belirleyen, topluma yapılan katkılar *değil*, başka bir şeydi: Topluma –ve hatta kendi firmalarına– yaptıkları katkılar *ekside* olmasına rağmen, bankacılar büyük paralar kazanıyorlardı. Seçkinlerin ve bankacıların edindikleri servet, diğer insanları sömürme becerileri ve isteklerine bağlı gibiydi.

Amerikan değerlerine derinden işlenmiş bir unsur fırsat kavramıdır. ABD kendini her zaman için bir *fırsat eşitliği* ülkesi olarak görmüştür. Bireylerin tabandan başlayıp en yukarıya yükselmelerini anlatan Horatio Alger hikâyeleri, Amerikan halk kültürünün bir parçasıdır.* Ancak Birinci Bölüm'de

5 Medyada geniş yer bulmuştur; örneğin bkz. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2048754/ Occupy-Wall-Street-Bloomberg-backs-dawn-eviction.html> (Erişim tarihi: 3 Aralık 2011).

6 *USA Today*, <http://www.usatoday.com/news/nation/story/2011-10-17/poll-wall-street-protests/50804978/1>.

7 ABD'deki işsizlik sigortasının sadece altı ayı kapsadığını öğrenmek Amerikalı olmayanlara şaşırtıcı gelebilir. Birinci Bölüm, hem durgunluk döneminde bu sürenin uzatılması için verilen savaşları hem de bu sigortadan yararlanamayan yüksek sayıda insanı anlatıyor.

(*) Amerikalı yazar Horatio Alger (1832-1899), tüm romanlarında azim, cesaret ve dürüstlükleriyle yoksulluktan zenginliğe ulaşmayı başaran kahramanları işlemesiyle ünlüdür – ç.n.

açıklayacağımız gibi, bu ülkeyi bir fırsatlar diyarı olarak gören Amerikan rüyası gerçekten de giderek öyle bir hal almaya başlamıştır: Bir rüya; anekdotlar ve hikâyelerle hayat verilen fakat verilerle desteklenmeyen bir efsane. Bir Amerikan vatandaşının en aşağıdan en yukarıya yükselme şansı, diğer gelişmiş endüstriyel ülkelerin vatandaşlarına kıyasla daha düşüktür.

Buna tekabül eden bir başka efsaneye göre –yoksulluktan zenginliğe üç nesilde geçilebildiği efsanesi– üst kesimdekilerin yukarıda kalmaya devam etmek için çok çalışmaları gerekir; eğer bunu yapmazlarsa kendileri (veya kendi soylarından gelenler) hızlıca aşağıya ineceklerdir. Ancak Birinci Bölüm'ün detaylandıracağı gibi, bu da büyük oranda bir efsanedir; üst kesimdekilerin çocukları büyük bir ihtimalle yukarıda kalmaya devam edeceklerdir.

Bir bakıma, ABD ve dünya genelindeki genç göstericiler anne babalarından ve politikacılarından öğrendiklerini olduğu gibi kabul etmişlerdi; tıpkı elli yıl önce medeni haklar hareketinde [*civil rights movement*] Amerikan gençliğinin yaptığı gibi. O zamanlar *eşitlik, adalet ve hukuk* değerlerini, ülkenin Afrika kökenli Amerikalılara tavrı çerçevesinde masaya yatırmışlar ve bu alandaki politikaları eksik bulmuşlardı. Şimdiyse, aynı değerleri ekonomi ve hukuk sistemimizin işleyişi açısından irdeliyor ve sistemin yoksul ve orta sınıf Amerikalılar açısından eksik olduğunu ortaya koyuyorlar – yani, artık sadece azınlıklar için değil, farklı kesimlerden Amerikalıların *çoğunluğu* için.

Eğer Başkan Obama ve yargı sistemimiz ekonomiyi çöküşün eşiğine getirenleri bir çeşit suiistimalden ötürü “suçlu” bulsaydı, o zaman belki sistem işliyor demek mümkün olabilirdi. En azından, kısmen de olsa, hesap sorulabilirlik anlayışının bulunduğu söylenebilirdi. Oysa ki, mahkûm olması gereken kişilerin hiçbirine soruşturma açılmadı; soruşturulduklarındaysa ya masum bulundular ya da hiç hüküm giymediler. Daha sonraları, yatırım fonu [*hedge fund*] sektöründen birkaç kişi içeriden bilgilendirme [*insider trading*] suçlamasından hüküm giydi; bu yapılan küçük bir gösteri, hatta neredeyse bir oyalamaydı. Krize sebep olan yatırım fonu sektörü değil, bankalardı. Ne var ki, neredeyse hiçbir bankacı hiçbir ceza almayacaktı.

Eğer hiç kimse sorumlu tutulamiyorsa, eğer hiç kimse olan bitenden ötürü *suçlanamıyorsa*; bu durum sorunun iktisadi ve siyasi sistemin kendisinde olduğu anlamına gelir.

Sosyal uyumdan sınıf savaşına

“Biz yüzde 99’uz” sloganı ABD’deki eşitsizlik üzerine yapılan tartışmalarda bir dönüm noktasını işaret etmiş olabilir. Amerikalılar sınıf analizinden her zaman kaçınmışlardır; bizler ABD’nin bir orta sınıf ülkesi olduğuna inanmak isteriz ve bu inanç bizi bir arada tutar. Üst ve alt sınıflar arasında,

burjuvaziyle işçiler arasında bölünmeler olmamalıdır.⁸ Ancak şayet sınıflı bir toplumdaki bölünmelerin üst kesime çıkma şanslarının düşük olduğu bir yapıysa ABD eski Avrupa'dan bile daha fazla sınıf tabanlı bir toplum haline gelmiş ve toplumdaki bölünme daha üst seviyelere ulaşmış olabilir.⁹ Yüzde 99'luk kesimdekiler “hepimiz orta sınıftır” geleneğine bağlı kalmaya devam ediyor, ancak ufak bir düzeltmeyle: Üst kesime herkesin hep birlikte çıkamadığının farkına varmış olarak. Büyük bir çoğunluk bir arada acı çekerken, en üstteki yüzde 1'lik kesim farklı bir hayat yaşamaktadır. “Yüzde 99” yeni bir birliktelik oluşturma –evrensel orta sınıf masalına değil, ekonomi ve toplumumuzdaki iktisadi bölünmüşlük gerçeğine dayanan yeni bir ulus kimliği anlayışını oluşturma– çabasını belirtmektedir.

Uzun yıllardır üst kesimle toplumun geri kalanı arasında aşağı yukarı şu şekilde ifade edebileceğimiz bir anlaşma mevcuttu: Biz size iş ve refah sağlayacağız, siz de bizim bu primleri almamıza göz yumacaksınız. Hepiniz payınıza düşeni alacaksınız, her ne kadar biz daha büyük paylar alacak olsak da. Ancak zenginlerle toplumun geri kalanı arasında yapılan bu zımni ve kırılğan anlaşma artık sona ermiştir. Yüzde 1'lik kesimdekiler servetlerini artırırken yüzde 99'luk kesime kaygı ve güvensizlikten başka bir şey sağlamamışlardır. Bugün Amerikalıların büyük çoğunluğu açıkça ülkenin büyümesinden faydalanamamaktadır.

Piyasa sistemimiz temel değerleri zayıflatıyor mu?

Her ne kadar bu kitap eşitlik ve adalet kavramlarına yoğunlaşsa da, sistemimizin bir kenara iter görüldüğü bir başka temel değer daha var – *adil oyun* [*fair play*] anlayışı. Bu temel değerlere sahip olunması, örneğin, sömürücü şekilde borç verenlerde [*predatory lending*], yoksullara birer saatli bomba niteliğindeki emlak kredilerini sağlayanlarda veya limit aşımalarında toplamda milyarlarca doları bulan ek ücretler yükleyen “programları” kurgulayanlarda bir suçluluk duygusu uyandırmalıydı. Burada dikkat çekici olan, bu kişilerden çok azının böyle bir suçluluk duygusu hissetmiş ve hissediyor olması, çok azının olan bitenlerin aslını kamuoyuyla paylaşmak istemesidir. Para kazanma gayesinin tüm yöntemleri meşru kılması, değer yargılarımıza bir şeyler olduğunu göstermektedir; bu durum, ABD'deki eşik altı [*subprime*] kredi krizinde en yoksul ve en az eğitilmiş olanlarımızın sömürülmesi anlamına gelmiştir.¹⁰

8 Bu tür ayrımlar Marksist analizi çağırıyor; bu yaklaşım Soğuk Savaş döneminde tabuydu ve hatta sonrasında bile bazı yerlerde tabu olmaya devam etti.

9 Birinci Bölüm'de göstereceğimiz gibi. Sosyologlar sınıfın sadece gelire alakalı olmadığını vurgularlar.

10 Bununla ilgili bulguları ilerleyen bölümlerde paylaşacağız.